

VÍZGAZDÁLKODÁS ÉS TERMÉSZETVÉDELEM

A természetvédelemnek, a természettel való gazdálkodásnak kedvezőtlen mellékhatásai nincsenek, hiszen célja a természetes rendszerek, illetve a létüket biztosító ökológiai folyamatok megőrzése az ember érdekében.

A természetes növénytakarónak, különösen az erdőségeknek alapvető hatása van az ember számára létfontosságú természeti folyamatokra. Hatást gyakorol az éghajlatra, a talajra, a táj természetes vízgazdálkodására, a vizek minőségének alakulására. A vízgyűjtő területek erdei védik a talajréteget, gátolják a káros vízszint ingadozást, korlátozzák a pusztító áradások lehetőségeit, s ezáltal csökkentik a folyók iszapterhelését, a tározók, csatornák, öntözőrendszerek feliszapolódását. Indokolt tehát a természeti rendszerek, így az erdők védelmének és a vízgazdálkodás összefüggéseinek áttekintése.

A vízgazdálkodásnak — mint a környezetgazdálkodás egyik ágának — napjainkban föl kell készülni a környezet- és természetvédelmi problémák komplex kezelésére. Ez a kényszer nem a vízgazdálkodás és környezetvédelem szervezeti integrálódásával függ össze, hanem az ökológiai elvek szükségszerű térhódításával. Ahhoz, hogy a vízgazdálkodás és természetvédelem összefüggéseit megértsük, szükségessé válik a kérdéskör történeti alapvonásának áttekintése.

Az ember Európa-szerte, így természetesen hazánkban is — jóval a természetvédelmi gondolkodást megelőzve — hozzálátott az öt veszélyeztető vizek szabályozásához, a mocsarak, lápok lecsapolásához, a vizeknek érdekei szerinti felhasználásához, azaz a vízgazdálkodáshoz.

Ezek a beavatkozások közvetlenül, vagy közvetve érintették környezetünket, megváltoztatva a természetes fejlődési folyamatokat. A természetes környezeti rendszerek szempontjából ezek az akkor szükséges beavatkozások súlyos következményekkel jártak. Hozzájárultak a természeti táj sokféleségének csökkenéséhez, élőhelytípusok eltűnéséhez, vagy szélsőséges területcsökkenéséhez, így a környezeti válság kiteljesedéséhez.

A vízgazdálkodás szemléleti hiányosságai miatt a fenti gondok a mai gyakorlatban is jelentkeznek. A mielőbbi változáshoz elengedhetetlenül szükséges, hogy feltételrendszerét — ökológiai alapokon — a többi környezeti elem használatával, az azokkal történő gazdálkodással egységesítse. Ez biztosíthatja, hogy a természetvédelem jelentőségének megfelelő súllyal jelenjen meg a vízgazdálkodási munkában. Ki kell alakítani a két szakterület közös nyelvét, s a meglévő közös problémákra közös megoldást kell keresni. A vízgazdálkodás és természetvédelem érdekegyeztetései során ki kell dolgozni a közösen alkalmazható védelmi formákat, fel kell térképezni, s védelem alá kell helyezni az arra érdemes vízi élőhelyeket, víztani értékeket.

Napjaink természetvédelmi és vízgazdálkodási szemléletében és gyakorlatában szép számmal vannak azonosságok és különbözőségek. Vizsgáljunk meg ezek közül néhány fontosabbat:

- Az azonosságok közül legfontosabb, hogy érdekeik egy vízgyűjtőterület egységes kezelésével és hasznosításával optimalizálhatók.
- Szemléletüket az értékekkel (természeti értékekkel) való hosszú távú gazdálkodásra törekvés jellemzi.
- Különbözőségek közül legproblematisabb, hogy a vízgazdálkodás a beruházásainak ökológiai szemlélettel előírt környezet- és természetvédelmi

elemeit költségnövelő tényezőnek tekinti, s nem a létesítmény elengedhetetlen és szerves részének.

- Figyelmen kívül hagyja, hogy a vízminőség egy nagyobb, általánosabb környezetminőségi kategória egyik eleme, s ezek a minőségek egymással szorosan összefüggenek, így elválaszthatatlanok a természeti környezet minőségétől. (Pl. ökológiai szempontból egy nagy biológiai változatosságú víz értékesebb lehet, mint egy tiszta ivóvíz, így egy értékes lág vizéből bűn lenne, ha ivóvizet állítanánk elő.)
- Szemléletbeli hiányosságai miatt nem érzékeli, hogy a vizeknek ökológiai értelemben kártétele nincs. Az áradások „munkája” ugyanúgy hozzátartozik egy táj fejlődéséhez, mint a napsütés. Ebben a megközelítésben csak az embernek, az emberi javaknak okozott kárról beszélhetünk, aminek elhárítása — s hangsúlyozni kell — szükséges elhárítása — a vizektől befolyásolt ökológiai rendszerek elszegényedéséhez, pusztulásához vezethet.

Egy adott — esetleg az ember számára kedvezőtlen — környezeti állapot-hoz egy, vagy több természetes, a speciális feltételekhez alkalmazkodott ökológiai rendszer tartozik, amit egy emberi beavatkozás, pl. vízrendezés megszüntethet, károsíthat. Így a különböző vízgazdálkodási beavatkozások, folyók szabályozása, kibetonozott, kiegyenesített medrek, az elvezetett, vagy odavezetett vizek, a túlzott vízkivétel, a talajvíz szintjének megváltoztatása — és folytathatnánk a sort — lehetnek az ember számára pillanatnyilag fontosak, de a természetes rendszerek működését többnyire megzavarják. Ezeket az elmentmondásokat csak egy ökológiai szemléletű vízgazdálkodási gyakorlat képes feloldani, ami törvényszerűen természetvédelmi is.

A természetvédelemnek, a természettel való gazdálkodásnak kedvezőtlen mellékhatásai nincsenek, hiszen célja a természetes rendszerek, illetve a létüket biztosító ökológiai folyamatok megőrzése az ember érdekében. Feladata a védelem alá eső vizeknek „nincs minősége, sem értéke”. Ez vonatkozik a természetes vizek ökológiai rendszerére általában is. Mivel a természetes vizek egyben működő biológiai rendszerek közegei (felszíni vizek esetében feltétlenül) egy ökológiai minősítésnek kell a középpontba kerülni, amelynek alesetei a különböző felhasználás szerinti kategóriák.

A vízminőség mai fogalomrendszerének értelmezésbeli hiányosságai természetvédelmi szempontból tarthatatlanok. Sajnálatos tény, hogy a természeti oltalom alá vont vizeknek „nincs minősége, sem értéke”. Ez vonatkozik a természetes vizek ökológiai rendszerére általában is. Mivel a természetes vizek egyben működő biológiai rendszerek közegei (felszíni vizek esetében feltétlenül) egy ökológiai minősítésnek kell a középpontba kerülni, amelynek alesetei a különböző felhasználás szerinti kategóriák.

A természetvédelem és vízgazdálkodás kisebb-nagyobb érdekütközései szükségessé teszik a két szakterület fogalomrendszerének egyeztetését. A vízgazdálkodás definíciója lehetőséget ad a természetvédelmi szemlélet érvényesítésére, a vízgazdálkodás elveinek sérelme nélkül.

A „vizek társadalmi célú felhasználása” fogalmi keretben — amennyiben a természetvédelem, a természeti táj tényleges társadalmi értékének megfelelően jelenik meg — a természetvédelem a vízgazdálkodási munka egyik fontos feladatává válik. A vízgazdálkodásnak tehát fel kell figyelni más társa-

dalmi igényekre, így a természeti értékek megőrzésének szükségességére is.

A mai vízgazdálkodásnak — szervezeti integráltsága miatt is — feladatává vált, hogy a természeti környezet védelméből részt vállaljon, s elzárkózzon a vízügyi beruházásoktól, beavatkozásoktól, amelyek a védett táj állapotában károsodásokat okoznak.

A vízgazdálkodást az egységes környezetpolitika részének kell tekintenünk, amelyben a természetvédelem is megjelenik.

Ebben az esetben a természeti értékeinkkel való gazdálkodás racionális vízgazdálkodás nélkül nem képzelhető el, de ez természetesen fordítva is igaz. A természeti erőforrások, erdők ésszerűtlen használata zavarokat okozhat a táj vízháztartásában, ugyanakkor a helytelen vízgazdálkodás károsíthatja a természeti értékeket. Elkövetkező feladataink közé tartozik a három szakterület (erdőgazdálkodás, vízgazdálkodás, természetvédelem) gondolkodásának, munkájának ökológiai alapokon történő összehangolása.

dr. Aradi Csaba

A bioszféra rezervátum olyan terület, ahol a különböző, sajátos jellemzőkkel rendelkező ökológiai rendszerek alkalmasak az ökológiai kutatásra, összehasonlító tanulmányozásra és az oktatásra.

Rendeltetése:

- megőrizni a jelen és a jövő nemzedékek számára a természetes és a természethez közel álló ökoszisztémákat, ezen belül a fajok genetikai változatosságát,
 - területet, változatlan körülményeket biztosítani az ökológiai és a környezetvédelmi célú kutatások számára, hogy a kutatási eredmények felhasználhatók legyenek a természeti környezet, védett területek fenntartására,
 - mintaterületeket biztosítani az oktatás, nevelés számára.
- A bioszféra rezervátumok ún. „övezetekből” állnak. Ezek:
- *a magterületek*, amelyeket természetes állapotukban kell fenntartani, gazdaságilag nem szabad hasznosítani, kizárólag kutatási célokot szolgálhatnak. Ilyen magterületek a veszélyeztetett, fokozottan védett területek, a fokozottan védett növény- és állatfajok élőhelyei, löszpusztai gyepek, lápok, mocsarak, szikes gyepek stb.,
 - *a magterületek körüli védőzónák*, ahol a gazdálkodás, vadászat stb. csak szabályozott módon folytatható.

Hazánkban 1979-ben négy, már korábbi védelem alá helyezett területet jelöltek ki bioszféra rezervátumnak. Ezek a következők:

Hortobágyi Nemzeti Park,
Kiskunsági Nemzeti Park,
Fertő-tavi Tájvédelmi Körzet,
Aggteleki Nemzeti Park,

majd 1981-ben a Pülsői Tájvédelmi Körzet. Együttes területük: 129 500 hektár. Ezek a hazai bioszféra rezervátumok az UNESCO által nyilvántartott, a Föld különböző részein kijelölt bioszféra rezervátumok hálózatának részei.

Az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) 16. közgyűlésén 1970-ben fogadták el a természeti környezet fokozott védelmére javasolt hosszútávú, kormányközi kutatási programot, amelynek elnevezése „Az ember és bioszféra” (MAB) program. Ezt követően alakultak meg a kutatóprogramokat végrehajtó „nemzeti bizottságok”.

A MAB Magyar Nemzeti Bizottság (elnöke Stefanovits Pál akadémikus) kutatási programját 1971-ben állította össze, tevékenységét az MTA felügyeli, munkáját témaköröknek megfelelően munkabizottságok segítik.